

კრიზისების პოლიტიკური მდგენელი

ნინა სტატიაში (ბ. და კ. №1, 2009წ.) ვისაუბრე კრიზისების გამომწვევ მიზეზებზე და აღვწერე მისი წარმოშობისა და მიმდინარეობის მექანიზმი. მოდით, ერთხელ კიდევ რეტროსპექტიულად თვალი გავადევნოთ მთელი ამ პროცესის მიმდინარეობას.

რამდენადაც ბაზარი უფრო ირაციონალურია, ვიდრე რაციონალური, ამდენად საბაზრო ძალებზე არანაკლები მნიშვნელობა (თუ მეტი არა) ადამიანის ქცევის ირაციონალურ მდგენელს გააჩნია, რაშიც უპირველესი მნიშვნელობა ენიჭება ადამიანის ფსიქო-ემოციონალურ ქცევებს. ამის გამო ნებისმიერი ფაქტორი, რომელიც ეკონომიკის, როგორც ერთიანი მთლიანის რაიმე ცვლილებას იწვევს, ადამიანების მომავლისადმი მოლოდინს ცვლის. **თუ მოლოდინი ისეთია, რომ მომხმარებელს მომავლისადმი რწმენას პესიმისტურად განაწყობს, მაშინ ერთობლივი მოთხოვნა მცირდება, რაც ერთობლივი მოთხოვნის მრუდის მარცხნივ გადაადგილებას იწვევს. ამას კი შედეგად მოყვება ფასების, წარმოების მოცულობის შემცირება და უმუშევრობის ზრდა. ანუ სახეზე გვაქვს ეკონომიკური კრიზისის უმთავრესი მდგენელი – ფინანსური კრიზისის კლასიკური გამოვლენა, რაც, პირველ რიგში, მასობრივი არგადახდების ზვავისებურ ზრდაში გამოვლინდება.**

როგორც ცნობილია, სახელმწიფოს ეკონომიკაზე ზემოქმედების ორი ყველაზე უფრო ქმედითი ბერკეტი გააჩნია. ეს ან მონეტარისტული, ან ფისკალური პოლიტიკის გატარებაა. ცხადია,

შესაძლებელია მათი გარკვეული დოზით ერთობლივი კომბინაციის გატარებაც. რეალურ პრაქტიკაში მეტ-ნაკლებად ასეც ხდება.

წარსულის მწარე გაკვეთილებმა და ეკონომიკური თეორიის უფრო სიღრმისეულმა გააზრებამ ქვეყნების ხელისუფლებას ასწავლა, ძირითადად მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტების მეშვეობით, ფასების შემცირებით გამოწვეული კრიზისის თავიდან აცილება ეკონომიკაში ფულის მასის გაზრდის გზით. თუმცა, კრიზისის თავიდან აცილების ეს გზა თავად წარმოადგენს ფასების ზრდით გამოწვეული ფინანსური კრიზისის უმთავრეს მდგენელს. ეს პროცესი შეიძლება შევადაროთ უზარმაზარი „ფინანსური ბუშტის“ გაბერვა-ჩაფუშვის პროცესს. ბუშტის ჩაფუშვა კი ფასების შემცირებით გამოწვეული პროცესია, რომლის თავიდან აცილების მიზნით ხელისუფლება მიმართავს ფასების ყოველწლიური მცირე დოზებით ზრდის პოლიტიკას, ანუ ხდება „ფინანსური ბუშტის“ გაბერვა და შესაბამისად, ადგილი აქვს ფასების ზრდით გამოწვეულ პროცესებს. საბოლოოდ, გარკვეული პირობების ზედდებისას იწყება კრიზისი, რაც იმაში გამოვლინდება, რომ ადგილი აქვს ეკონომიკის ერთი მდგომარეობიდან მეორეში მყისიერ გადასვლას, აქედან გა-

თამაზ აპშარდია

ეკონომიკის აკადემიური
დოქტორი

მომდინარე, ყველა თანამდევი შედეგით.

ახლა შევეცადოთ პასუხი გავცეთ ყველა იმ კითხვებს, რომელიც ზემოთ იქნა დასმული. კერძოდ, – **შეიძლება თუ არა კრიზისის თავიდან აცილება? თუ შეიძლება, როგორ და, თუ არადა, რატომ? თუ არ შეიძლება და კრიზისი აუცილებლად უნდა მოხდეს, როგორი პერიოდულობით ხასიათდება იგი? საზოგადოდ არის თუ არა კრიზისი პერიოდული? თუ არის, როგორია მისი პერიოდი? თუ არა, ხომ არ იძლევა ეს იმის იმედს, რომ კრიზისები შესაძლოა თავიდან იქნეს აცილებული?**

ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად უნდა განვიხილოთ ეკონომიკური კრიზისის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მდგენელი, ე.წ. „**პოლიტიკური მდგენელი**“. როგორც ნების, ფინანსური კრიზისი მხოლოდ მაშინ გადაიზრდება ეკონომიკურ კრიზისში, როდესაც ამ კრიზისის გამომწვევი პოლიტიკური მდგენელი გარკვეულ ზღვარს მიაღწევს, ანუ თუ ფიგურალურად ვიტყვით, – „**არსებობს კრიზისში გადაზრდის პოლიტიკური ნება**“.

ვფიქრობ, ეკონომიკური კრიზისის პოლიტიკური მდგენელის ჩამოყალიბებაში გადამწყვეტ როლს თამაშობს ე.წ. „**ნაპოლეონის სინდრომი**“. ისმება კითხვა:

რაში მდგომარეობს ამ სინდრომის არსი და რა როლს თამაშობს იგი ეკონომიკური კრიზისის პოლიტიკური მდგენელის ჩამოყალიბებაში?

ნაპოლეონის გენია უკვე ორ საუკუნეზე მეტია საყოველთაო გაკვირვებასთან ერთად საყოველთაო აღტაცებასაც იწვევს. ამ „პატარა კაპრალმა“, როგორც მას ჯარისკაცები სიყვარულით ეძახდნენ, მოახერხა ის, რაც მანამდე ძალიან ცოტამ თუ შეძლო. კორსიკაში დაბადებულმა, რომელმაც ხეირიანად ფრანგულიც კი არ იცოდა, 25 წლის ასაკში გენერლობას მიაღწია, 30 წლის ასაკში საფრანგეთის პირველი კონსული გახდა, ხოლო 33 წლის ასაკში – საფრანგეთის იმპერატორი, რომელიც პრაქტიკულად მთელი ევროპის ბედს (თუ მთელი მსოფლიოსას არა) განაგებდა.

რაოდენ პარადოქსულიც არ უნდა იყოს, სწორედ მისი გენიალობა გახდა მისი დამარცხების ერთ-ერთი უმთავრესი მიზეზი.

„ნაპოლეონის სინდრომის“ არსი ერთპიროვნული მმართველობის იდეაში მდგომარეობს. ნაპოლეონი, რომელიც სახელმწიფოს მართვისა და ომის წარმართვის ხელოვნების უბადლო ოსტატი და რომელმაც, შეიძლება ითქვას, ერთპიროვნული მმართველობის ყველაზე საუკეთესო, ყველაზე პროგრესული სისტემა დანერგა, საბოლოო ჯამში, როგორც ფრანგი მწერალი სტენდალი მიუთი-

თებს, ქვეყნისთვის სასარგებლო და სასიკეთო ბევრი ვერაფერი გააკეთა და რაც გაკეთდა, უდიდესი, და რაც მთავარია, სრულიად გაუმართლებელი მსხვერპლის ფასად.

მუდმივმა წარმატებებმა იმდენად შეცვალა ნაპოლეონის ხასიათი, რომ მას უკვე აღარ შეეძლო განსხვავებული აზრის არა თუ გაგება და გააზრება, არამედ მოსმენაც კი. თანდათანობით, სრულიად უწყინარი შეპასუხებაც კი მის მიერ აღიქმებოდა არა როგორც თავხედობა, არამედ როგორც სიბრიყვე და სისულელე. ალბათ ეს უნდა ყოფილიყო უმთავრესი მიზეზი იმისა, რომ საკადრო პოლიტიკაში ნაპოლეონი მიზანმიმართულად აკეთებდა აქცენტს იმ ადამიანებზე, რომელთაც თავში, შეიძლება ითქვას, „ტორიჩელის სიცარიელე“ ჰქონდათ. მისი მინისტრები მალე იძულებულები გახდნენ მონური მორჩილებით ეჩვენებინათ თავისი სუბერენისათვის, რომ ისინი მხოლოდ მის აზრებს გამოხატავდნენ. ხოლო ის ადამიანები, რომლებიც მართლა ჭკვიანები და განათლებულები იყვნენ და, რომელთაც, რაც მთავარია, საკუთარი აზრი გააჩნდათ, ან დატოვეს თავისი სამსახურები, ან ჩუმჩუმად დასცინოდნენ მას და თავს ისე აჩვენებდნენ, რომ საერთოდ არ ფიქრობდნენ და იყვნენ მისი ბრძანებების უსიტყვო შემსრულებლები.

ჩვენ ვუახლოვდებით ჩვენი

კითხვებიდან უმთავრესი კითხვის პასუხს. რატომ ასრულებდნენ ასეთი მონური მორჩილებით ნაპოლეონის ყველა კაპრიზს მისი მინისტრები და საერთოდ მისი გარემოცვა და, რაც მთავარია, ბოლოს და ბოლოს, რატომ რჩებოდნენ მის სამსახურში?

ტალირანი, რომელიც საფრანგეთის რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრი იყო და რომელმაც 6-ჯერ უარის შემდეგ მეშვიდედ ათხოვინა „მადამ“ დე სტალს ამ თანამდებობის მისთვის ბოძების შესახებ, კაცი, რომელმაც „უპრინციპობა პრინციპის დონეზე აიყვანა“ და ერთ-ერთმა პირველმა უღალატა ნაპოლეონს, რადგანაც იგრძნო მისი „მზის ჩასვენების“ მოახლოება, სრულიად უტიფრად აცხადებდა, რომ თავის გადანყევტილებებში, იგი ყველგან და ყოველთვის ქვეყნის ინტერესებით ხელმძღვანელობდა.

ვერავინ ვერ მოახდენდა ზეგავლენას ნაპოლეონის გადანყევტილებებზე იმ საქმეებში, რომელიც მისთვის გასაგები იყო. მაგრამ იმ შემთხვევაში, როდესაც ზუსტი მონაცემების ქონა აუცილებლობას წარმოადგენდა, ნაპოლეონს ატყუებდნენ. ცხადია, „ცეცხლთან ასეთი სარისკო თამაში“ არ შეიძლებოდა ნაპოლეონისათვის დიდხანს დარჩენილიყო შეუმჩნეველი. ადამიანს, რომელსაც პოლიციის შეფად ჟოზეფ ფუშე ჰყავდა და რომელსაც, ამის გარდა, ოთხი სხვადასხვა, ურთიერთ დამოუკიდებელი პოლიციური სტრუქტურები გააჩნდა, რომლებიც მთელს ევროპას და რაც მთავარია, ერთმანეთს უთვალთვალებდნენ, არ შეიძლება არ სცოდნოდა ამის შესახებ. მაშ რატომ არ აკეთებდა არაფერს ამის საწინააღმდეგოდ? სტენდალი ამას ხსნის „გადაჭარბებული სიამაყისა და მცირეოდენი სიზარმაცით“. რაშიც მას ნამდვილად ვერ დავეთანხმებით. უბრალოდ ეს იყო, ეს არის და, მომავალშიც, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ამ მხრივ ბევრი არაფერი არ შეიცვლება, იმ მონური მორჩილების საზღაური, რასაც ნებისმიერი სუბერენი თავისი ვასალისადმი იჩენს.

აი, ეს არის ბიუროკრატის მონური მორჩილების მიზეზი. სწორედ ამაში მდგომარეობს ე.წ. „ნაპოლეონის სინდრომის“ არსი. ამ სინდრომით იყო დაავადებული კაცობრიობის განვითარების მთელი ისტორიის განმავლობაში ყველა ხელისუფალი. ამ სინდრომების სიმპტომატური გამოხატულების კლასიკური მაგალითია მე-20 საუკუნის პრაქტიკულად ყველა ლიდერის ქცევა.

თუ ბიუროკრატია ახერხებდა ნაპოლეონის „გაცურებას“, მაშინ რაღა ვთქვათ სხვა ხელისუფალზე, რომელსაც „პატივმოყვარეობის ჭია ისევე უღიზიანებს“, როგორც ეს ნაპოლეონის შემთხვევაში გვექონდა, ხოლო ჭკუა ძალიან შორსა აქვს გენიალურობიდან?

ჩვენი დასკვნა რომ უფრო ნათელი გაგზადოთ, კიდევ ერთი პასაჟი დავესესხოთ სტენდალს. ნა-

პოლეონს ჰყავდა ერთი მინისტრი, ვინმე ბასანის ჰერცოგი, რომლის სახელი და გვარი იყო იუგ-ბერნარ მარე (1763-1839). ისტორიის ანალებში მასზე მხოლოდ ასეთი სიტყვები შემორჩა: – საფრანგეთის პოლიტიკური მოღვაწე, ადვოკატი და პუბლიცისტი.

თავდაპირველად იგი ნაპოლეონის მდივანი იყო, ხოლო შემდეგ საფრანგეთის იმპერიის საგარეო საქმეთა მინისტრი. იგი „უზარმავარი გავლენით სარგებლობდა მთელს საფრანგეთში და ეს მიუხედავად იმისა, რომ მას არა თუ თავად არ გააჩნდა რაიმე დიდი ჩანაფიქრი, რომლის განხორციელებასაც შეეცდებოდა ქვეყნისა და საკუთარი სახელის სადიდებლად, არამედ არ ესმოდა და ვერ ხედავდა ასეთ რამეს სხვებში“.

თითქოსდა გაუგებარი უნდა იყოს, თუ რაში უნდა დასჭირვე-

ბოდა ასეთი სახელმწიფო მდივანი ისეთ გენიალურ პიროვნებას, როგორიც იმპერატორი იყო. ამ კითხვაზე შესანიშნავ პასუხს იძლევა თავად სტენდალი, რაშიც ჩვენ მას აბსოლუტურად ვეთანხმებით.

„თანამდებობა, რომელიც ჰერცოგს ეჭირა, მოითხოვდა მისგან დღე და ღამე იმპერატორის გვერდით ყოფნას. ადამიანს, რომელსაც ოდნავ მაინც ღირსების გრძნობა გააჩნდა (რაც, ჩვენი აზრით, პირდაპირ კავშირშია გონიერებასთან – თ. ა.), ვერ გაუძლებდა იმპერატორის მუდმივად ცვალებადი ხასიათისა და მძვინვარე აფეთქებების პერმანენტულ გამოვლინებებს. ჰერცოგი კი უძლებდა, რაც ასე სჭირდებოდა ნაპოლეონს. სამაგიეროდ ჰერცოგის პატივმოყვარეობა იმით კმაყოფილდებოდა, რომ მთელი საფრანგეთის ყველა პრეფექტს იგი ნიშნავდა“.

მონური მორჩილების უმაგალითო ნიმუშია ნაპოლეონის ერთ-ერთი უმამაცესი გენერლის სიტყვები, რომელიც მთელი სერიოზულობით ამტკიცებდა, რომ „იმპერატორის მიერ განწული სილა მისთვის, არის არა პატივის აყრა, არამედ საფრანგეთის პირველი პირის მიერ უკმაყოფილების გამოსატვის ფორმა“. როგორც იტყვიან კომენტარები ზედმეტი.

ყველაფერი ეს იმისთვის დამჭირდა, რომ მეჩვენებინა ხელისუფლების დაკომპლექტების გუნდური პრინციპის მთელი უსახურობა და უფრო მეტიც, მისი ანტიდემოკრატიულობა.

სამწუხაროდ, როგორც ნესი, ყველაზე დემოკრატიულ ქვეყნებშიც კი, ხელისუფლების დაკომპლექტება გუნდური პრინციპით ხდება, რაც თავისთავად არადემოკრატიულია. მეტიც, იგი ანტიდემოკრატიულია. ამის მიუხედავად ხელისუფლების გუნდური პრინციპით დაკომპლექტების გამართლება იმ მოტივით ხდება, რომ ის ვინც პასუხისმგებლობას იღებს ქვეყანაში მიმდინარე პროცესებზე, მასვე უნდა ჰქონდეს მთავრობის (და არა მხოლოდ მთავრობის, არამედ

პრაქტიკულად ხელისუფლების ყველა შტოს) დაკომპლექტების უფლება. რას ვლელულობთ შედეგად? შედეგად იმას ვლელულობთ, რაზეც ზემოთ ვისაუბრეთ: მონური მორჩილება, რომლის გარეგნული მომხიბვლელობის საბურველქვემ ქვეყნის ინტერესები ითვლება.

რა ხდება რეალურ პრაქტიკაში. თუ უმაღლესი ხელისუფალი მართლაც ჭკვიანია, რისი ალბათობაც არც თუ ისე მაღალია და ეს არცთუ ისე მაღალი ალბათობა ქვეყნიდან ქვეყანამდე მხოლოდ უარესობისაკენ იცვლება, მაშინ დემოკრატიის საჭიროება არ არის და მისი გუნდის წევრებს მხოლოდ კარგი შემსრულებლობა მოეთხოვებათ, რისი საუკეთესო მაგალითიც ნაპოლეონ ბონაპარტეს გუნდი გახლავთ, ხოლო უახლოესი წარსულიდან, – იოსებ სტალინის გუნდი.

თუ უმაღლესი ხელისუფალი ჩვეულებრივი, ორდინალური ჭკუისაა, მაშინ თუ მას იმდენი ჭკუა მაინც აქვს, რომ ჭკვიანი ხალხი შემოიკრიბოს გარშემო, რისი ალბათობაც ძალზე ცოტაა, მაშინ ქვეყანას შეიძლება ითქვას, გაუმართლა; მაგრამ თუ მას ჰგონია, რომ ის ჭკვიანია და გადაწყვეტილებებს ერთპიროვნულად იღებს, მაშინ მისი გუნდის წევრები კორუფციის ჭაობში იფლობიან და, თუ ეს დიდ ქვეყანაში ხდება, მაშინ იწყება მსოფლიო საფინანსო კრიზისების პროვოცირება, ხოლო თუ ეს პატარა ქვეყნებში ხდება, – მაშინ, უფრო პოლიტიკურ კრიზისს აქვს ადგილი, შესაძლოა მსოფლიო მასშტაბისაც.

ჩვენ ახლა მივედით იმ უმთავრესთან, რისთვისაც საერთოდ დავიწყე ჩემი ანალიზი. **თუ ზესახელმწიფოს ხელისუფალი ერთი რიგითი გონებრივი შესაძლებლობების მქონე პიროვნებაა, მაშინ ფინანსური კრიზისის ეკონომიკურ კრიზისში გადაზრდის ალბათობა იზრდება, რამდენადაც ეს უკვე მთლიანადაა დამოკიდებული ეკონომიკური კრიზისის პოლიტიკურ მდგენელზე. ანუ, არსებობენ თუ არა ის ძალები, არსებობს თუ არა იმის პოლი-**

ტიკური ნება, რომ ფასების უსაშველო, ხშირ შემთხვევაში სპეკულაციური ზრდით გამოწვეული „ფინანსური ბუშტი“ გასკდეს, რის შედეგადაც, ერთმა მუჭა, ქიმერასავით უჩინარმა, გაურკვეველი წარმომავლობის, კლანურ პრინციპზე დაფუძნებულმა კასტამ, ამაზე ხელი მოიტბოს, მთელი პოლიტიკური პასუხისმგებლობა უსახურ ხელმძღვანელს დაეკისროს, ხოლო კრიზისით გამოწვეული მთელი ნეგატივი მთელი მსოფლიოს ხალხების კისერზე გადავიდეს.

აი, ეს გახლავთ კრიზისების თეორიის მთელი ანატომია. ახლა კი ჩვენს მიერ ზემოთ დასმულ კითხვებს დავუბრუნდეთ:

პირველი შეკითხვა ასეთია: შეიძლება თუ არა კრიზისის თავიდან აცილება?

ამ კითხვაზე პასუხი ასეთია: – **კრიზისის თავიდან აცილება შეიძლება, თუ კრიზისების პოლიტიკური მდგენელის მართვა იქნება შესაძლებელი. ეს რომ მოხდეს, ამისათვის,**

– პირველი: უარი უნდა ითქვას ხელისუფლების დაკომპლექტების გუნდურ პრინციპზე;

– მეორე: უნდა არსებობდეს უმაღლეს სახელისუფლო ორგანოებში ასარჩევი კანდიდატების შერჩევის უზადო სისტემა;

– მესამე: საზოგადოებას უნდა ჰქონდეს საშუალება მიაღწიოს პოლიტიკურ გადაწყვეტილებათა მეტ ტრანსპარანტულობას.

აქედან გამომდინარე, რამდენადაც უნდა ვივარაუდოთ, რომ არც ერთი დასახელებული პირობა უახლოეს მომავალში, არ შესრულდება, (ალარაფერს ვამბობთ ჩამოთვლილი პირობების ერთდროულად შესრულების აუცილებლობაზე), რეალურად კრიზისის თავიდან აცილება სააღბათოა.

რაც შეეხება მეორე შეკითხვას: **– თუ შეიძლება, როგორ და, თუ არადა, რატომ?**

პასუხი პრაქტიკულად უკვე გავცე. უბრალოდ დავამატებ, რომ საზოგადოებამ არ უნდა დაიშუროს სახსრები იმისათვის, რომ მისი წევრები რაც შეიძლება უფრო

განათლებულები იყვნენ, რადგანაც, როგორც ცნობილია, რაც უფრო განათლებულია საზოგადოება, მით უფრო ნაკლებია იმის ალბათობა, რომ უგუნური ხელისუფლება მოვა ქვეყნის სათავეში.

კითხვაზე: – **თუ არ შეიძლება და კრიზისი აუცილებლად უნდა მოხდეს, როგორი პერიოდულობით ხასიათდება იგი?**

პასუხი ასეთია: – რადგანაც საზოგადოებას ჯერ-ჯერობით არ შეუძლია კრიზისების პოლიტიკური მდგენელის მართვა, კრიზისის მოხდენის ალბათობა საკმაოდ რეალურია, ხოლო, რაც შეეხება პერიოდულობას, საზოგადოდ პერიოდულობა არ ნიშნავს მოვლენის ერთი და იმავე დროითი ინტერვალით გამეორებას, მითუმეტეს, რომ ფარდობითობის თეორიით დროც ფარდობითი სიდიდეა.

კითხვაზე: – **საზოგადოდ არის თუ არა კრიზისი პერიოდული? თუ არის, როგორია მისი პერიოდი?**

ამ კითხვაზე პასუხი უკვე გავცე. პერიოდულობა არ ნიშნავს ზუსტად ერთი და იმავე ინტერვალით მოვლენის გამეორებას. ამიტომ ამ აზრით კრიზისი პერიოდულია, რომლის პერიოდებს შორის სხვაობა შესაძლოა საკმაოდ დიდი იყოს, რაც თავის მხრივ უამრავ ფაქტორზეა დამოკიდებული.

ბოლო კითხვაზე: – **თუ არა, ხომ არ იძლევა ეს იმის იმედს, რომ კრიზისები შესაძლოა თავიდან იქნეს აცილებული?**

ასეთი პასუხის გაცემა შეიძლება. რამდენადაც საზოგადოდ კრიზისების პერიოდულობა არ ნიშნავს ერთი და იგივე დროითი ინტერვალის არსებობას, შესაძლოა მათ შორის ინტერვალის უსასრულოდაც კი გაიჭიმოს, მითუმეტეს თუ საზოგადოებამ შეძლო კრიზისების პოლიტიკური მდგენელის მართვა.

და ბოლოს, რეზიუმეს სახით ვიტყვი, რომ საზოგადოებამ არ უნდა დაიშუროს სახსრები საზოგადოების წევრების განათლების დონის ამაღლებისათვის, რადგან ბრიყვი ხელისუფლება საზოგადოებას ძალიან ძვირი უჯდება.